

З ІСТОРІЇ БІБЛІОТЕК ТА ІСТОРИЧНИХ КОЛЕКЦІЙ

Т. Є. Мяскова

кандидат історичних наук

*Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського*

м. Київ

БІБЛІОТЕКА ОСТРОЗЬКОГО ЄЗУЇТСЬКОГО КОЛЕГІУМУ: ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ, ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН

У фонді відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ зберігається частина бібліотеки Острозького єзуїтського колегіуму у вигляді єдиного масиву документів XVI – початку XVII ст. Історія цього зібрання невід’ємно пов’язана з містом Острогом (сучасне місто Острог Рівненської області). В Іпатіївському літописі місто згадується близько 1100 р., проте, за свідченнями істориків, люди жили в цій місцевості і раніше¹. Значну роль в історії України Острог починає відігравати тільки з кінця XIV ст., коли стає “стольним” містом могутнього роду українських князів Острозьких. Один з них – Федір Данилович – був талановитим полководцем і очолював українські війська, які в 1422–1434 рр. на боці чеського війська воювали проти німецьких завойовників. У XVI ст. Острог за суспільно-політичним та економічним розвитком посідає п’яте місце в Україні, поступаючись тільки Києву, Львову, Луцьку та Кам’янцю. Тут виникла перша в Україні вища школа – Острозька академія, а в 1574 р. було засновано одну з перших в Україні друкарень, в якій в 1581 р. Іван Федоров видав неперевершений зразок тодішнього друкарства – Острозьку Біблію. Незважаючи на велику кількість досліджень про Острозьку слов’яно-греко-латинську Академію, бракує інформації про бібліо-

теку школи, яка, як і друкарня, процвітала. Дослідники вважають, що богословська література грецького походження надходила до книгозбірні з Близького Сходу, а світські видання – із Західної Європи².

У 1612 р. в Острозі з'являються єзуїти (члени найбільш впливового в католицькій церкві чернечого ордену "Societas Jesu" – "Товариство Ісуса", створеного в 1540 р. для захисту інтересів папства, місіонерської діяльності та боротьби з єретиками)³. Єзуїти доклали значних зусиль для залучення князів Острозьких до унії, приділяючи особливу увагу синам князя Костянтина Васильовича – Костянтину, Янушу й Олександрю. Старший син Костянтина Костянтинович був крайчим Великого князівства Литовського та Володимирським старостою. Середній син Януш після навчання при дворі німецького імператора Максиміліана ратним мистецтвом став Краківським каштеляном. Третій, улюблений син Костянтина – Олександр разом з батьком протидіяв насильницьким методам окатоличення Правобережної України. Костянтин Костянтинович Острозький і його сини змалку сповідували православ'я, проте згодом прийняли католицтво. Головним чинником цього стало те, що в той час приналежність до католицького віросповідання надавала привілейоване право шляхті при просуванні на державній службі. Зіграло тут свою роль і одруження князів з католичками. Середній син князя К.В. Острозького Януш пережив свого батька, братів і племінників, залишившись останнім представником чоловічої лінії княжого роду Острозьких. Князь Януш Костянтинович після смерті батька починає створювати на землях, що належали Острозьким, польські костьоли, а православних священників виганяти з церков⁴. Саме Янушу приписують висунення ідеї про заснування єзуїтського колегіуму в Острозі. Слід зазначити, що єзуїти вважали одним з головних завдань педагогічну діяльність, що виявлялось у заснуванні колегій, які на той час були найбільш розповсюдженими навчальними закладами Західної Європи. Януш хотів збудувати колегіум у Межириччі, на околиці Острога, але обмежився монастирем для францисканців і Луцьким колегіумом. Подальшим планам завадила смерть князя, який не залишив нащадків чоловічої статі, тому рід втратив частину спадку, а дідична, неординацька частина майна перейшла до Анни-Алоїзи Острозької-Ходкевич, онуки великого князя Костянтина Васильовича, дочки його молодшого сина Олександра та Анни Костчанки (із родини Штенбергів).

Особистість Анни-Алоїзи цікавила істориків багатьох поколінь. Поляки ще наприкінці XVII ст. видали присвячену їй книгу: “*Życie ku podziwieniu chwalebne, jasne oświeconey xiężny Ostrogskiej Anny-Aloyzyi Chodkiewiczowey.../Od kollegium Societatus Jesu Jaroslawskiego Ł W Krakowie 1698 permissu*”. Назва книги свідчить про ставлення до Анни-Алоїзи авторів, які порівнювали її зі святою. Іншої думки дотримувалися російські та українські дослідники. У них вона – релігійна фанатичка, “несчастливая княжна, которая с полным отречением, беззаветно отдала себя во власть пришельцев-иезуитов, которые не замедлили сделать из нее жалкое орудие своих партийных целей”, головний ворог православ'я, зрадниця батьківської віри⁵. Проте жоден з дослідників не ставить під сумнів доброту княжни. Порівняльну характеристику вдови Ходкевича за матеріалами протилежних поглядів зробив В.А. Кіку з міжнародного Європейського університету⁶.

Прослідкуємо, як формувався світогляд Анни-Алоїзи. Її мати Анна Костчанка виховала дочку побожною католичкою. Дівчина залишилася без батька, коли їй було три роки, тому не зазнала впливу православного світогляду. Заміж Анна-Алоїза вийшла за чоловіка набагато старшого за себе – графа, віленського воєводу, великого гетьмана литовського Кароля Ходкевича, який заснував у с. Крозах єзуїтський колегіум. Цей різновіковий шлюб тривав неповні дев'ять місяців. Продовжуючи традиції свого дядька Януша та чоловіка Кароля, Анна-Алоїза влітку 1624 р. прибула до Луцького міського уряду для внесення до актової книги двох функціональних записів про заснування та побудову в Острозі єзуїтського колегіуму та костьолу при ньому, на що було виділено 30 тис. польських злотих, та про передачу навчальній установі більше десятка населених пунктів з колишніх маєтків князів Острозьких. Ректором новоствореного закладу було призначено Яна Борщинського⁷.

У 1624 р. відбулося урочисте закладення фундаменту для величезної будівлі єзуїтського колегіуму в Острозі, що був призначений для виховання бідної шляхетської молоді. Будинок колегії створювався згідно з планом Бенедикта Моллі з Риму, який керував будівництвом з 1634 р. За твердженням Російського дослідника Я. Перштейна, будівлю єзуїтського закладу зводили майже 30 років, оскільки місцевість була заболочена й у підвалах просочувалася вода⁸. Острозький єзуїтський колегіум відкрився, за твердженням П. Андрухова, в 1634–1641 рр.⁹, сучасний історик С. Серяков датує початок функціонування колегіуму 1626 р.¹⁰

Езуїтський колегіум – величезна кам'яна будівля в формі неправильного чотирикутника, в північному куті якої високо підіймалася кам'яна башта – в ній знаходилась відома на той час обсерваторія. В Польщі було 6 езуїтських навчальних закладів подібного типу – у Варшаві, Вільно, Львові, Острозі, Любліні та Познані. Анна-Алоїза постійно опікувалася колегіумом: упродовж 1624–1640 рр., за рахунок збільшення фонду, князівна відписує колегіуму близько 20 сіл, відкриває лікарню, конвікт (гуртожиток), семінарію та виділяє кошти на відкриття двох нових класів: філософського та богословського¹¹, що автоматично прирівнювало Острозький езуїтський колегіум до вищого навчального закладу.

Навчання в колегіумі відбувалося відповідно до загальноприйнятої практики езуїтських навчальних закладів. В Острозі викладали середній курс, що було характерно для нижчих класів середньовічних університетів; у двох вищих класах, що наближали колегіум до університетського рівня, викладали філософію та богослов'я. Першими були три нижчі класи: граматичний, філологічний та риторичний. У першому з них вивчали: латинський синтаксис, читання, письмо на прикладі легких листів Цицерона, основи грецької мови на прикладі творів Овідія, Цицерона, Проперція, Іоанна Златоуста, Езопа та ін. У філологічному класі вивчали іноземні мови, етику “нравственную философию”, історію Цезаря, Саллюстія, Тита Лівія, вибрані твори Горация. З грецької мови викладались синтаксис, швидке читання та письмо. В риторичному класі вивчали красномовство, поезію. В двох вищих класах філософського курсу студенти повинні були навчатися впродовж трьох років філософії Аристотеля, етиці, логіці, фізиці та метафізиці. Богословський курс навчання розраховувався на 4 роки та обіймав святе письмо, праці Фоми Аквінського, іноземні мови. Все навчання та виховання в Острозькому езуїтському колегіумі здійснювалося згідно з педагогічним статутом “Ratio institutio atque studiorum”, який був сповнений строгого церковного духу, а правила та зміст езуїтської освіти мали бути незмінними впродовж століть. Перелік предметів викладання в колегіумі дозволить нам у подальшому дослідити їх відповідність складові книжкового фонду. На відміну від езуїтського колегіуму, Острозька слов'яногреко-латинська академія, не підтримана матеріально та зраджена духовно, починає остаточно занепадати, поступово перетворюючись на нижчу школу, а згодом і зовсім закривається, що було прямим

наслідком діяльності ордену єзуїтів, активної підтримки католицької експансії відомими шляхетними родами того часу.

Для забезпечення навчального процесу при колегіумі діяли велика бібліотека та обсерваторія. Є припущення, що бібліотеку заснувала сама княгиня Анна-Алоїза, а в подальшому цей заклад поповнювався шляхом дарування. Деякі автори припускають, що до колегіуму перейшла бібліотека Острозької академії¹², як указано в енциклопедичному виданні “Острозька академія XVI–XVII ст.”¹³. Проте записи, знайдені на книгах, це не підтверджують, оскільки їх було зроблено в 20–40-х роках XVII ст. Джерел щодо історії та функціонування бібліотеки мало, тому висновки можна зробити, спираючись в основному на загальновідому історію Острозького єзуїтського колегіуму та за допомогою маргінальних записів, що залишилися на книгах. Таким чином, 20–40 роки XVII ст. – десятиріччя створення основного фонду бібліотеки, який поповнювався шляхом пожертвувань, на що вказують дарчі написи на книгах, наприклад, Giorgii Zaleskij чи Benedicti Charleclcy; невелика різниця між роками виходу книги з друку та її надходження до бібліотеки колегіуму свідчить про ймовірну закупівлю керівництвом колегії поточної літератури. Згідно з маргінальними записами на сторінках книг, всі надходження до бібліотеки колегіуму вносилися до каталогу.

Повстання під проводом Богдана Хмельницького зашкодило подальшому процвітання єзуїтського навчального закладу. В 1648 р. козаки підпалили недобудоване приміщення колегіуму. Під час втечі від козацького війська поляки вивезли чимало майна, серед якого й книги з бібліотеки Єзуїтського колегіуму. С. Серяков, спираючись на працю Станіслава Залеського “Єзуїти в Польщі”, стверджує, що до моменту зайняття Острога козаками бібліотека колегіуму залишалася на місці. В результаті більшу частину зібрання, а це близько 4 тис. томів, було знищено, решту єзуїти вивезли і сховали в Дубно, а потім у Княгинині. В 1650 р. нове розорення міста Острога не оминуло навчального закладу. З того часу майже півстоліття Острозький колегіум лежав у руїнах, хоча, згідно з заповітом, Анна-Алоїза Ходкевич на його відбудову залишила значні кошти. Проте, за свідченням того ж самого С. Серякова, колегіум розпочав роботу в 1656 р.¹⁴ (тоді ж почали викладати для духовних осіб філософію та математику)¹⁵, проте бібліотека до рідного міста повернулася лише на межі XVII–XVIII ст.¹⁶ Попит на книги в той час був невеликий через тимчасове закриття колегіуму (в 1660/61

та в 1671/72 рр.), поступове перетворення його на нижчу школу (в 1669/70 рр. зникає риторичний клас, а в 1671/72, 1672/73 рр. функціонують лише 2 граматичні класи). Поступово колегіум відроджується, в 1684–1685 рр. відкриваються нові класи: поезії та риторики, в 1693/94 рр. починають викладати моральну теологію. Зростає і кількість викладачів¹⁷, повертається в рідні стіни навчального закладу й бібліотека. В 1712 р. після Прусського договору поляки знову починають здійснювати експансію на Правобережну Україну. Перша половина XVIII ст. – час нового процвітання єзуїтських колегіумів, проте їх місіонерська діяльність того часу відрізняється агресивною політикою щодо інших релігій, відкритою непокорю Папському престолу, що стало причиною ліквідації ордену. Проте видання, які мають маргінальні записи XVIII ст., в сучасному фонді представлені мало, можливо вони все ще знаходяться в резервних книгосховищах м. Києва.

У 1773 р. папа Климент XVI видав буллу про ліквідацію єзуїтського ордену, Острозький колегіум перейшов до василіан, які не дуже опікувалися поповненням фонду бібліотеки. Після третього поділу Речі Посполитої, коли на більшій частині Східної Європи запанувала Російська імперія, російське православне духовенство починає поступово витіснити греко-католиків. Для зміцнення православ'я на теренах Правобережної України потрібна була підготовка відповідних кадрів. Навесні 1795 р. було засновано Житомирсько-Волинську кафедру, яку очолив В. Шишацький. У квітні 1796 р. в місті Острозі засновано Волинську духовну семінарію, яка розміщувалася в приміщеннях колишнього єзуїтського монастиря, а його бібліотека автоматично перейшла під юрисдикцію духовної семінарії. І. Міляевич, посилаючись на відому працю російського дослідника М. Теодоровича, стверджує, що в двох підсобних кімнатах зберігалися єзуїтські книги, призначені для вузького користування та продажу¹⁸. Будівлю семінарії декілька разів охоплювали пожежі (1797, 1809, 1810, 1812 р.). Наступна пожежа 1821 р. була найбільш руйнівною. Але завдяки зусиллям працівників бібліотеки та студентів унікальну книгозбірню вдалося врятувати. Під час Вітчизняної війни 1812 р., побоюючись появи наполеонівських військ, Волинську духовну семінарію разом з бібліотекою, архівом, речами з архієрейського дому було евакуйовано до м. Кобиляки Полтавської губернії. Під час зворотної подорожі на р. Псьол паром з п'ятьма підводами перевернувся, і було втрачено частину книг з бібліотеки

і частину архівних справ. У 1825 р. семінарію з усіма навчально-допоміжними закладами було переведено до м. Аннопіль у маєток князя Яблоновського. В новому приміщенні семінарська бібліотека займала тільки дві маленькі кімнати. Бібліотекарем був протоієрей Афанасій Лотоцький (в подальшому архімандрит Амвросій). Він упорядкував семінарську бібліотеку, в складі якої була і постезуїтська література, систематизував її за новою класифікацією згідно з галузями знань, форматом та мовою. На книгах, що знаходяться в НБУВ, збереглися ці позначки у вигляді латинських літер та чисел. Саме в середині 20-х років XIX ст. Афанасій Лотоцький створив систематичний каталог книг фундаментальної бібліотеки Волинської духовної семінарії, що нині зберігається в Інституті рукопису НБУВ¹⁹. Каталог поділено за мовною ознакою на книги стародавніми мовами (2604 назви), російською (537 назв), французькою (57 назв), німецькою (10 назв), польською (513 назв), італійською (71 назва), богемською (1 назва) та англійською (1 назва). Всередині мовних розділів розміщувалися підрозділи (розряди) за галузями знань. Так, підрозділ *Богослов'я* складається з симфоній, Отців Східних та Західних, Глумачників Святого письма, систем наук богословських та ін.; підрозділ *Філософія* поділено на системи наук філософських, фізику, філософську історію та ін.; підрозділ *Словесність* ділиться на новітніх риторів та естетиків, ораторів та ін.; наступний підрозділ *Математика* складається зі стародавньої математики, системи новітніх математиків, різного; 5-й підрозділ – *Історичні науки, стародавні історики та географи*: географія, історія, хронологія та старожитності святі та церковні, загальна географія, історія, хронологія та ін.; 6 підрозділ – *Мовознавство*: граматики, лексика, філологія, палеографія. Всередині перерахованих підрозділів існує ще детальніший поділ за форматом книг. Цікаво, що наприкінці каталогу подано перелік інших підручників (географія: атласи, фізичний кабінет та ін.), а також розпочато список заборонених книг, куди першим увійшло повне зібрання творів Вольтера. На жаль, у каталозі немає вказівки на джерела надходження книг, але багато бібліографічних описів книг співпадають з назвами книг з бібліотеки Острозького єзуїтського колегіуму, що сьогодні зберігаються в фонді відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ.

У квітні 1836 р., після ліквідації наслідків польського повстання 1830–1831 рр., Волинська духовна семінарія знаходить притулок у

Кременці, на місці ліквідованого та перевезеного до Києва Кременецького ліцею²⁰. Перебування бібліотеки Волинської духовної семінарії в Кременці було одним з найсприятливіших періодів за всю її історію. Це проявилось в тому, що вперше за всю історію свого існування фонд бібліотеки Волинської духовної семінарії, в якому були стародруки з книгозбірні Острозького єзуїтського колегіуму, вже не зазнавав поневірянь, характерних для острозького періоду, тому був детально опрацьований, систематизований і висвітлений в друкованих і рукописних каталогах. Так, викладач семінарії Іван Тихомиров створив друкований систематичний каталог книг церковнослов'янською та російською мовами (детальніше про це йдеться у праці І. Мілясевича)²¹, а також рукописне двотомне продовження до нього – “Систематический каталог книг фундаментальной библиотеки Вольнской Духовной семинарии, служащий продолжением печатного каталога той же библиотеки. 1889 г.”²². Другий том каталогу містить перелік книг латиною, грецькою і частково єврейською мовами²³. В цьому томі поряд з бібліографічним описом книг подано і джерела їх надходження. Всього в каталозі 214 назв книг, що належали бібліотеці Острозького єзуїтського колегіуму, розподілені за такими галузями знань: словесність – 10 назв; риторика, красномовство світське та духовне – 20; теорія словесності, історія літератури, ораторські промови, листи, лірична та драматична поезія, панегірики, священні гімни, різне – 44; цивільна історія, історія окремих країн і народів, географія та подорожі – 2; цивільне право – 38; мовознавство – 12; фізико-математичні науки: арифметика, алгебра, геометрія, тригонометрія, математика взагалі, астрономія, географія, фізика та математика, космографія – 25; природнича історія – 12; механіка, військово мистецтво – 2; медицина – 37; законодавство – 12 назв. Серед книг, указаних у каталозі, – праці італійського гуманіста Лоренцо Валли (Valla), італійського історика Паола Джовіо (Giovio), знаменитого італійського поета-гуманіста Франческа Петрарки, письменника та державного діяча остготської держави, історика, автора 12-томної історії готів Кассіодора (Magnus Aurelius Cassiodorus), іспанського поета, засновника особливого сатиричного іспанського роману де Мендози (Don Diego Hurtado de Mendoza), письменника, філолога, оратора Філіпа Нікодима Фрішліна (Frischlin), “Панегірики” німецького письменника Йохана Паулі (Pauli). Книги з цивільної історії представлені творами середньовічного фран-

цузького хронікера, історика Філіпа Коміна (Philippe de Comines sive d'Argenton), богослова-полеміста, єзуїта Роберта Белларміна (Bellarmina), італійського богослова-проповідника Ніколя Ріккарді. Розділ фізико-математичних наук включає книги видатних учених Середньовіччя – німецького математика Клавіуса Христофора (Christophorus Clavius) (того самого, якому папа Григорій XIII доручив переробити календар), шотландського математика, єзуїта Семпіє (або Семпіліуса) Гуго, німецького вченого, єзуїта (займався фізикою, теологією, математикою, природничими науками, лінгвістикою) Афанасія Кірхера (Athanasius Kircher). Є також багато підручників з предметів, що викладалися в колегіумі. Крім того, каталог семінарської бібліотеки містить перелік книг, отриманих з інших джерел, таких як Почаївський монастир, Ярославський, Гощанський, Сандомирський колегіуми, Кременецький василіанський колегіум, Кременецький василіанський монастир, Львівський василіанський монастир св. Георгія, Луцький братський монастир, Острозький василіанський монастир, бібліотеки Білостоцького, Загаєцького монастирів, приватні бібліотеки А.Ф. Артемовича та преосвященного Ієренія. Каталоги книг фундаментальної бібліотеки Волинської духовної семінарії зберігаються також в Центральному державному історичному архіві міста Києва²⁴. Ймовірно, їх було передано в 1979 р. до архіву з НБУВ (тоді ЦНБ АН УРСР) на підставі розпорядження Державного архівного управління при Раді Міністрів УРСР за № 41 від 22 червня 1979 р. у вигляді по-аркушевого і компактного розсипу в кількості 121 од. зб. та 6000 од. різних документів²⁵. З цих документів після упорядкування та систематизації за предметно-тематичним принципом було створено архівний фонд 2227, що має назву “Колекція документів Волинського музею (1400–1932 рр.)” і містить 992 справи.

Серед бібліотекарів, силами яких зберігалися та впорядковувалися книги Волинської духовної семінарії, у фонді якої зберігалися книги Острозького єзуїтського колегіуму, були Г.С. Соботович, І.А. Мусаковський, П.Т. Тихомиров, А.П. Бороцький, І.І. Тихомиров, М. Я. Крупський, М. В. Івановський.

29 січня 1887 р. вийшов наказ Святішого Синоду, згідно з яким Волинська духовна семінарія переводилася до єпархіального міста Житомир під безпосереднє керівництво єпархіального Архієпископа, що й було виконано в 1902 р.

У 1919 р. радянська влада ліквідувала всі установи попе-

редньої влади, серед яких була й Волинська духовна семінарія, видала декрети про націоналізацію історико-культурних фондів минулого, організацію їх централізації, обліку, охорони та зберігання. Згідно з розпорядженнями нової влади, фонди бібліотеки Волинської духовної семінарії, серед яких була бібліотека колишнього єзуїтського колегіуму, було передано до Житомирського інституту народної освіти. У 1925 р. бібліотека Волинського музею в Житомирі офіційно набула статусу наукової, і до неї було передано всі зібрання Житомирського інституту народної освіти, серед яких були документи з православних і католицьких духовних закладів. Детально історію створення та функціонування Волинського музею описано в дисертаційному дослідженні С. Міщука²⁶. Цілеспрямована переорієнтація діяльності бібліотек на потреби масового читача спричинила до перебудови бібліотечної системи та спрямування її на завдання соціалістичного будівництва. Це проявилось в розпорядженнях відносно концентрації всіх ідейно застарілих фондів у двох головних містах України – Києві та Харкові. Згідно з постановами Президії Укрнауки від 2 червня 1926 р. і колегії Народного комісаріату освіти (НКО) від 2 липня 1928 р., фонди Волинського науково-дослідного інституту було передано до Всенародної бібліотеки України (ВБУ). З 1929 по 1932 р. НКО посилює політику концентрації універсальних книжкових фондів в окремих бібліотеках. На початку 30-х років ХХ ст. до Житомира виїжджає комісія в складі представника сектора науки Ю.А. Куликовського, заступника директора ВБУ А.М. Яременка та наукового співробітника Ф.П. Максименка. Члени комісії були вражені складом фондів Житомирського музею. Виконуючи наказ Народного комісаріату освіти від 10 квітня 1931 р., сектор науки розпорядився передати до ВБУ з Волинського державного музею всі без винятку рукописні матеріали та стародруки до 1800 р.; всі книжки східними мовами, карти, ноти та дублети гравюр; усі без винятку книжки, журнали, газети, листівки польською мовою ХІХ ст.; збірки бібліотек колишньої православної духовної семінарії, римсько-католицького капітулу, римсько-католицьких біскупів, православного Тригорського монастиря, особисту збірку барона Шодуара²⁷. Загалом із державного книгосховища Житомира в 30-х роках ХХ ст. було передано до ВБУ 90 178 од. зб., із них 135 інкунабулів (першодруків, що вийшли в різних містах Європи з 40-х років ХV ст. до 1500 р. включно), 326 палеотипів (видання 1501–1550 рр.), альдин

(книги, надруковані венеціанським друкарем Альдом Мануцієм наприкінці XV – на початку XVI ст.) та ельзевірів (видання голландської фірми Ельзевірів кінця XVI – початку XVII ст.), 1600 рукописів, 17180 стародруків (без урахування бібліотеки Шодуарів і католицьких бібліотек), 9421 книга з бібліотеки Шодуарів, 32230 книг із католицьких бібліотек, 9 176 книг із Православної духовної семінарії (серед яких зберігалося й зібрання Острозького єзуїтського колегіуму), 3 470 журналів й іноземних газет, 90 журналів і газет російською та українською мовами, 5329 книг польською мовою, 641 книга французькою, англійською, німецькою мовами, 1060 книг із бібліографії, енциклопедій та каталогів, 850 нотних зошитів, 3 980 книг з теології різними мовами тощо²⁸.

Таким чином, Острозький період духовної семінарії тривав 29 років (1796–1825), 11 років семінарія перебувала в м. Аннополі (1825–1836), 60 років – у Кременці (1836–1896) та 28 років – у Житомирі (1902–1930).

Книги з Острозької колегії виявлено в фондах резервного книгосховища НБУВ у середині 80-х років XX ст. Усі вони мають написи чорним чорнилом “Biblioteka Ostrog. Coll. Society Jesu”, а також дату надходження до бібліотеки; це єдиний маргінальний запис, датований 20–40-ми роками XVII ст. Книги надходили до бібліотеки і протягом XVIII ст., про що свідчать відповідні маргінальні записи, але таких примірників мало в порівнянні з тими книгами, що надійшли протягом XVII ст.

Нині в фондів відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ зберігаються окремим комплексом понад 110 заінвентаризованих книг з бібліотеки Острозького єзуїтського колегіуму. Це видання другої половини XVI – початку XVIII ст., а саме: теологічна література, серед якої переважають праці діячів церкви, праці з медицини, філософії, астрономії, мистецтва, твори античних письменників. Видання переважно латиною, що не дивно з огляду на те, що вихованці колегіумів мали можливість отримати під час навчання добре знання цієї мови, яка стала в XVII ст. однією з головних мов місцевого діловодства тодішньої України. Трапляються також і англійські книги. Серед книг багато стародруків, переважно у вигляді дошок, обтягнутих світлим пергаменом з екслібрисами Анни-Алоїзи Острозької²⁹.

Книги бібліотеки Єзуїтського колегіуму, що зберігаються у відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ, відпо-

відають предметам, які викладались у цьому навчальному закладі. Серед видань можна виділити праці давньоримських та давньогрецьких письменників; італійського філософа, професора логіки Якоба Забарелли; поета-гуманіста, музиканта, викладача класичних мов, професора поезії та історії Генріка Глареана; знаменитого публіциста XVI ст. Бодена; книги наукового змісту та навчальні посібники. Серед навчальної літератури цінність становлять книги французького лікаря, професора університету в Монпельє Ронделе Гильома, французького математика, астронома та лікаря, одного з перших в Європі докторів медицини Жана Фернеля, навчальні посібники з математики, історії, видана єзуїтським орденом теологічна література. Бібліотека Острозького єзуїтського колегіуму за роки радянської влади ніколи не зберігалась окремим комплексом, книги з бібліотеки Острозького колегіуму виділили із загального фонду завдяки написам, зробленим чорним чорнилом: “Bibliotheca Colleg. Ostrogen. Soc. Jesu” або “Translutus ni Catalogu colleg. Ostrog. Soc. Jesu.”, “Pro apoteca Collegio Ostrogien. Soc. Jesu” і даті надходження книги до фонду бібліотеки колегіуму. Крім того, в фонді відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ знаходяться палеотипи з єзуїтської бібліотеки, описані в каталозі М. Шамрай³⁰, інкунабули з бібліотеки Острозького колегіуму знайшли своє місце в фонді відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ. В інституті рукопису НБУВ зберігається низка богословських трактатів з Острозького єзуїтського колегіуму, в яких викладено різні теологічні питання (ф. 1, N 4511–4513; 4514–4516; 4535). Крім того, з обмінно-резервного фонду НБУВ надійшло близько 200 книг, чия приналежність до бібліотеки Острозького колегіуму було доведено за допомогою маргінальних записів (ці книги ще не заінвентаризовано), що дає підстави для подальшого пошуку книг із цієї бібліотеки в резервних книгосховищах міста Києва.

Концепція збереження національно-культурного надбання України передбачає створення Державного реєстру рукописних і книжкових пам'яток, особливо цінних видань. Завданням сьогодення є проведення комплексного аналізу розпорочених архівних і рукописних матеріалів з метою створення єдиного каталогу книг бібліотеки Острозького єзуїтського колегіуму.

¹ Равчук Г.Р., Ткач І.О. Острог: краєзнавчий нарис. – Л., 1987. – С. 3.

² *Сотниченко П.А.* К истории библиотеки Острожской школы // Федоровские чтения, 1981. – М., 1981. – С. 149.

³ *Енциклопедія українознавства.* – Париж ; Нью-Йорк, 1955–1957. – Ч. 2: Словникова частина. – С. 652.

⁴ *Домбровский В.* Острожская старина // Киевлянин. – 1940. – Кн. 1. – С. 94–96.

⁵ *Левицкий О.* Анна-Алоиза, княжна Острожская // Киев. старина. – 1883. – Т. 7, нояб. – С. 329–373.

⁶ *Кіку В.А.* Анна-Алоїза, княжна Острозька: протилежні образи однієї постаті // Острогіана в Україні і Європі: Матеріали Міжнар. наук. симп. “Велика Волинь”, 29–30 черв. 2001 р. – Старокостянтинів, 2001. – Т. 23. – С. 66–71.

⁷ *Левицкий О.* Указ. соч. – С. 345.

⁸ *Перлиштейн А.* Описание города Острога // Чтения в императ. о-ве истории и древностей российских при Моск. ун-те. – 1847. – [4], № 4. – С. 141.

⁹ *Андрухов П.* Волинь: події, імена, джерела. – Острог, 1996. – С. 34–36.

¹⁰ *Серяков С.* Події першого року Хмельниччини та єзуїтське шкільництво в Україні // Наук. зап. Нац. ун-ту “Острозька академія”. Сер. Іст. науки. – Острог, 2003. – Вип. 3. – С. 29; *Він же.* Розвиток Освітньої системи ордену єзуїтів на українських землях Речі Посполитої у 1608–1648 рр. // Зб. наук. пр. Харк. пед. ун-ту ім. Г.С. Сковороди. Сер. Історія та географія. – Х., 1999. – Вип. 3. – С. 45.

¹¹ Там само. – С. 346.

¹² *Сотниченко П.А.* К истории библиотеки Острожской школы // Федоровские чтения, 1981. – М., 1981. – С. 148–149.

¹³ Острозька академія XVI–XVII ст.: Енциклопед. вид. – Острог, 1997. – 201 с. За інформацією цього видання, бібліотека Острозької академії була наукова за змістом, включала близько 3 тис. творів друку, переважно латиною, з медицини, математики, астрології, природознавства, філософії, історії, також художню літературу. Подається бібліографічний опис найважливіших видань.

¹⁴ *Серяков С.* Події першого року Хмельниччини та єзуїтське шкільництво в Україні // Наук. зап. Нац. ун-ту “Острозька академія”. Сер. Іст. науки. – Острог, 2003. – Вип. 3. – С. 30.

¹⁵ *Серяков С.* Єзуїтське шкільництво в Україні: кількісні показники та структурний розвиток (кінець 40 – середина 90-х років XVII ст.) // Український історичний збірник, 2001. – К., 2002. – С. 126–150.

¹⁶ *Серяков С.* Події першого року Хмельниччини та єзуїтське шкільництво в Україні // Наук. зап. Нац. ун-ту “Острозька академія”. Сер. Іст. науки. – Острог, 2003. – Вип. 3. – С. 32.

¹⁷ *Серяков С.* Єзуїтське шкільництво в Україні: кількісні показники та структурний розвиток (кінець 40 – середина 90-х років XVII ст.) // Український історичний збірник, 2001. – К., 2002. – С. 140.

¹⁸ *Мілясевиц І.* Бібліотека Волинської духовної семінарії: Острозький період (1796–1826 рр.) // Вісн. Книжкової палати. – 2002. – № 3. – С. 28.

¹⁹ ІР НБУВ, ф. 1, № 4722, 295 арк. “Каталог книг Волинской духовной семинарии, составленный в 1826 году”.

²⁰ *Мілясевиц І.* Бібліотека Волинської духовної семінарії: Кременецький період (1836–1901 рр.) // Вісн. Книжкової палати. – 2001. – № 11. – С. 37–39.

²¹ Систематический каталог книг на церковно-славянском и русском языках Фундаментальной библиотеки Волинской духовной семинарии. – Почаев, 1889. – 391 с.

²² ІР НБУВ, № 4725.

²³ ІР НБУВ, № 4726, 144 арк. “Систематический каталог книг фундаментальной библиотеки Волинской духовной семинарии на языках латинском, греческом и (отчасти) еврейском”.

²⁴ ЦДІАК України, ф. 2227, оп. 1, спр. 413, 123 арк. “Хронологический каталог ученической библиотеки, состоящей при Волинской духовной семинарии; ф. 2227, оп. 1, спр. 414, 125 арк. “Каталог книг фундаментальной библиотеки Волинской духовной семинарии на языках французском, немецком, английском, еврейском, польском и других”; ф. 2227, оп. 1, спр. 415, 232 арк. “Каталог книг фундаментальной библиотеки Волинской духовной семинарии”; ф. 2227, оп. 1, спр. 427, 149 арк. “Каталог книг фундаментальной библиотеки Волинской духовной семинарии”.

²⁵ Арх. НБУВ, оп. 1, спр. 135, арк. 1–29. “Акт передачі документів від відділу рукописів до ЦДІА”.

²⁶ *Мищук С.М.* Бібліотека Волинського краєзнавчого музею в Житомирі (1900–1932): походження, склад, доля : Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 2004.

²⁷ Арх. НБУВ, оп. 1, спр. 394, арк. 81.

²⁸ Там само, арк. 18.

²⁹ ЦДІАК України, ф. 2227, оп. 1, спр. 413, 123 арк. “Хронологический каталог ученической библиотеки, состоящей при Волинской духовной семинарии; ф. 2227, оп. 1, спр. 414, 125 арк. “Каталог книг фундаментальной библиотеки Волинской духовной семинарии на языках французском, немецком, английском, еврейском, польском и других”; ф. 2227, оп. 1, спр. 415, 232 арк. “Каталог книг фундаментальной библиотеки Волинской духовной семинарии”; ф. 2227, оп. 1, спр. 427, 149 арк. “Каталог книг фундаментальной библиотеки Волинской духовной семинарии”.

³⁰ Каталог палеотипів з фондів Центральної наукової бібліотеки ім. В.І. Вернадського НАН України / Упоряд. М.А. Шамрай. – К., 1995. – 545 с.